

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historica VIII (2009)

Stefan Ignacy Możdżeń, *Historia wychowania*, t. I do 1795, 431 ss., 10 nlb.; t. II 1795–1918, 397 ss., 1 nlb.; t. III 1918–1945, 275 ss., 1 nlb., Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2006

Trzytomowa *Historia wychowania* Stefana Możdżenia, znajdująca się jeszcze na półkach księgarskich, opublikowana została w 2006 r. przez Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnię w Sandomierzu, w formacie 4°, w miękkich okładkach z kolorową obwolutą. Jest to nowy, rozszerzony chronologicznie wariant podręcznika, którego dwa tomy, dotyczące okresów 1795–1918 i 1918–1945, ukazały się po raz pierwszy już wcześniej, w 2000 r. w Kielcach, w Wydawnictwie Stachurski.

W latach dziewięćdziesiątych ten sam autor napisał i wydał, w odpowiedzi na aktualną potrzebę dydaktyczną, skrypty zawierające zarys historii wychowania od czasów najdawniejszych do roku 1939 (*Zarys historii wychowania*, cz. I – do 1795, Wyd. Ped. ZNP, Kielce 1993, 219 ss., 11 nlb.; cz. II – wiek XIX do 1918, Wyd. Ped. ZNP, Kielce 1993, 221 ss., 11 nlb.; cz. III – 1918–1939, Wyd. Ped. ZNP, Kielce 1995, 105 ss., 3 nlb.), stanowiące całość z czwartą częścią autorstwa Teresy Hejnickiej (cz. IV 1944–1989, Wyd. Ped. ZNP, Kielce 1996, ss. 160). Jednocześnie ze skryptami ukazywały się w latach 1993–1994 w Domu Wydawniczym Strzelec w Kielcach „Teksty źródłowe do dziejów wychowania” w ośmiu zeszytach formatu takiego jak i skrypty 8°, w opracowaniu i wyborze S. Możdżenia, będące funkcjonalnym dydaktycznym komponentem merytorycznym i metodologicznym tegoż zestawu skryptów. W latach 1996–1998 S. Możdżeń opublikował kolejny zestaw tekstów źródłowych do historii wychowania, w trzech częściach, w nowym wyborze (*Historia wychowania. Wybór źródeł*, Wyd. Ped. ZNP, cz. I, Kielce 1996; cz. II, Kielce 1997; cz. III, Kielce 1998).

Skrypty były doceniane zwłaszcza w tych uczelniach, które nie chciały po 1989 r. korzystać z podręczników metodologicznie przestarzałych oraz zaczytanych i tematycznie niewystarczających, chociaż wartościowych pod względem naukowym i nadal uznawanych w historiografii marksistowskiej. Owe skrypty okazały się swego rodzaju prekursorią poważnego dzieła tegoż Autora, które miało powstać w przyszłości. Oczekiwały na tego typu całościowe opracowanie nie tylko reaktywujące się i nowo powstałe społeczno-katolickie uczelnie i szkoły, lecz również państwowe placówki akademickie odradzające się programowo. Poszukiwano wiadomości np. o pedagogii i hodogetyce, które tkwią w Biblii, o zasługach na polu wychowawczym mało znanych postaci, takich jak Alkuin, Bernard z Clairvaux, Tomasz z Akwinu, Aniela Merici, Jan de la Salle, Jan Bosco, prawie nie występujących

w dostępnej wówczas literaturze. Oczekiwano na skorygowanie oceny znanych klasyków pedagogiki, nieraz wybitnych, ale tendencyjnie heroizowanych w minionym okresie, jak J.J. Rousseau czy A. Makarenko, na co odpowiedzią były podręczniki Moźdżenia.

Typowy podręcznik akademicki, jako książka zawierająca systematyczny wykład wiadomości z pewnej dyscypliny naukowej lub którejś z jej dziedzin, spełnia przede wszystkim cele praktyczne, a jego struktura i zakres merytoryczny odpowiadają obowiązującemu czy też przyjętemu przez dany ośrodek naukowy programowi nauczania. Syntetyczna, licząca łącznie ponad 1000 stron *Historia wychowania* Stefana Moźdżenia jest więcej niż podręcznikiem. Jej zakres merytoryczny wykracza poza realizowane programy, zawiera szereg wiadomości, których brak w podręcznikach wydanych w okresie wcześniejszym, przedwojennym i PRL-owskim, zwłaszcza dotyczących historii myśli pedagogicznej i pedagogiki chrześcijańskiej, szkolnictwa zakonnego czy też kwestii edukacyjnych w czasie wojen światowych. Synteza opracowana przez Stefana Moźdżenia uwzględnia wątki i treści zaniedbane w okresie marksistowskim, przypomina nazwiska zasłużonych dla oświaty i wychowania osób różnorodnych profesji, pochodzących z rozmaitych środowisk społecznych, także oddanych sprawie wychowania zakonników i księży katolickich, o których przedtem nie pisano lub wspomiano o nich marginalnie. Na kartach możdżeniowskich tomów pojawiła się cała plejada pedagogów, którzy do tej pory znani byli tylko wąskiemu kręgowi specjalistów. Związki przyczynowo-skutkowe w przedstawionej faktografii są zarysowane logicznie, mimo powściągliwości słowa w ujęciach syntetyzujących, a także drobnych potknięć, których trudno uniknąć w podręczniku tak rozlegle zakrojonym pod względem chronologicznym i problemowym.

Realia osadził Moźdżeń w szerokim kontekście kulturowo-dziejowym: polskim i powszechnym. Cała koncepcja dzieła opracowana została z poszanowaniem nie tylko dla kultury i cywilizacji ludzkiej oraz europejskiej w ogóle, ale także z pełną akceptacją indywidualności i tożsamości narodowo-katolickiej Polaków. To prawdopodobnie spowodowało, że we współczesnych postmodernistyczno-liberalnych czasach dzieło to nie zawsze doceniane jest tak, jak na to zasługuje. **Drobne mankamenty i indywidualizm koncepcyjny nie przekreślają wszakże jego wartości.**

Moźdżeń stanowi wyzwanie dla tych pedagogów, którzy postrzegają patriotyzm i poczucie tożsamości narodowej jako zjawisko ksenofobiczne, wyciągając z tego niepokojące wnioski, np. że pedagogika powinna być w ogóle ahistoryczna. Żeby człowiek mógł osiągać dojrzałość osobowościową, powinien permanentnie pielęgnować poczucie tożsamości narodowo-religijnej i mieć świadomość własnych kulturowych korzeni, także wtedy gdy wybiera światopogląd ateistyczny, czy też uważa się za osobę „światową”. Rozumienie swej narodowej historii oraz jej wątków, zwłaszcza tych, z którymi jesteśmy profesjonalnie związani, a także swojej tożsamości osobowościowej i kulturowej w ogóle, jest wręcz warunkiem poszanowania „inności” w sferze aksjologicznej i w życiu zbiorowym.

Tom pierwszy sandomierskiej edycji *Historii wychowania* Moźdżenia ma najszerszy zakres chronologiczny, wprowadza w trendy wychowawcze starożytnych kultur Bliskiego Wschodu, Grecji, Rzymu, w pedagogię społeczną Jezusa i myśl patrystów, dotyka kręgu kulturowego islamu, przedstawia istotę i rozwój wychowania w średniowieczu, w czasach odrodzenia i oświecenia, tu zwracając głównie

uwagę na Europę, z uwypukleniem spraw polskich. Podsumowanie tomu stanowi wyjaśnienie transformacji systemów edukacyjnych w nowożytnej Europie doby oświeceniowej.

Tom drugi poświęcony został czasom rozbiorowym. Autor podzielił tematykę na trzy części. Przedstawił w nich rozwój wychowania na ziemiach polskich i w niektórych ośrodkach polonijnych, ukazując ten proces na tle europejskich zjawisk oświatowych i przemian w zachodniej myśli pedagogicznej (systemy szkolne, metody i organizacja nauczania, ruch związkowy nauczycieli, postęp myślenia i rozwój czasopiśmiennictwa pedagogicznego, ich wpływ na dydaktykę, działalność towarzystw oświatowych, ruchy niepodległościowo-samokształceniowe i inne typowe dla tego okresu sprawy edukacyjno-wychowawcze, zwłaszcza te, które jakby przemilczano czy też deformowano w historiografii marksistowskiej i liberalnej). W rozdziałach dotyczących zaboru rosyjskiego (w edycji kieleckiej) recenzenci wskazali potknięcia, literówki w nazwiskach i usterki „warsztatowe”, które niestety zostały powielone w wydaniu sandomierskim, ale **nie umniejszają one wartości całego dzieła.**

Okres międzywojenny i okupacja w historii oświaty i wychowania przedstawione zostały przez Możdżenia w tomie trzecim. Ten, liczący zaledwie 25 lat okres w dziejach oświaty i wychowania w Polsce jest bardzo bogaty faktograficznie i zjawiskowo, a także swoiście przysłonięty panoramą priorytetowych zdarzeń społeczno-politycznych, jakie wówczas się rozgrywały. Utrudnia to ogółowi historyków przeprowadzanie syntez tego okresu w sposób zgodny z normami naukowymi, dobieranie kryteriów selekcji faktów i zdarzeń do egzemplifikacji oraz wydobywanie tychże faktów z obfitości źródeł i literatury naukowej. W tomie trzecim uwzględnił Autor: główne kierunki i przemiany w pedagogice XX wieku; kształt reform szkolnych w wybranych krajach Europy; problemy pedagogiczne, szkolne i organizacyjne w oświacie i wychowaniu Polski międzywojennej; zarys i odmienne warunki rozwoju ówczesnego szkolnictwa polonijnego; sprawy oświatowe na ziemiach polskich pod okupacją hitlerowską i okresowo radziecką, liczne kwestie skorelowane z problematyką wiodącą, np. straty osobowe i materialne, jakie poniosło szkolnictwo polskie w tym okresie.

Historia wychowania Stefana Możdżenia, wydana w 2006 r., oparta na długoletnim doświadczeniu heurystycznym i hermeneutycznym Autora oraz na jego szerokiej erudycji, jest cennym wkładem w rozwój badań nad historią wychowania i szkolnictwa w Polsce, którą S. Możdżeń przedstawił rozwojowo, w powiązaniu z dziejami powszechnymi i na ich tle, uwzględniając obszernie wątki oraz wartości chrześcijańskie.

Henryka Kramarz

